

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI
İSLAM HUKUKU BİLİMDALI

TAKİYYÜDDİN İBN DAKİKÜ'L-İD'İN
İHKÂMÜ'L-AHKÂM FÎ ŞERHİ UMDETİ'L-
AHKÂMINDA YER ALAN İMAM EBÛ HANÎFE'YE
AİT GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ

HAZIRLAYAN

Halime ÇALIŞKAN

074244031006

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. H. Tekin GÖKMENOĞLU

Konya- 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halime ÇALIŞKAN	Numarası 074244031006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ İslam Hukuku	
	Danışmanı	Prof. Dr. H. Tekin GÖKMENOĞLU	
Tezin Adı		Takiyyüddin İbn Dakîkü'l-İd'in İhkâmü'l-ahkâm fî şerhi Umdeti'l-ahkâmında Yer Alan İmam Ebû Hanîfe'ye Ait Görüşlerin Tahkîki	

ÖZET

H. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra İslam Hukukunun temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in kabûlü hususunda ihtilaf olmamakla beraber nasları anlama, yorumlama ve özellikle de hadisleri tasnif noktasında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Hadislerin tasnifi döneminde gerek geniş gerekse dar anlamda hadislerin anlaşılıp değerlendirilmesi konusunda yoğun bir tartışma ortamı mevcuttur. Birtakım âlimler hadislerin sıhhat derecesini bir kenara bırakarak ondan çıkarılabilecek hükümlere yönelmişlerdir. Ehl-i Hadis içerisinde de bu gruba karşıt olarak hadislerin senet ve metinlerini önceleyen âlimler yetişmiştir. Bu kutuplaşma, bir dönem hadis ile fıkıhın birbirinden bağımsız ilimler olduğunu düşündürmüştür. Ancak çok geçmeden bu ayrışmanın faydadan ziyade zarar getireceği anlaşılmıştır. Zîrâ İslamî ilimler bir bina, hadis ve sünnet bu binanın temeli, fıkıh da bu temelin üstünde yükselen gövdedir. Temele dayanmayan bina çökmeye, üzerinde bina olmayan temel de harabe haline gelmeye mahkûmdur.

Çalışmamızın konusu olan Takiyyüddin İbn Dakîkü'l-İd'in İhkâmü'l-Ahkâm adlı eseri ahkâm hadislerine dair bir derlemedir. Hadislerden sonra mezhep görüşlerinin de verildiği eserde Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşleri tespit ettik ve Hanefî kaynaklardan doğruluğunu araştırdık. İbn Dakîk altmış dokuz noktada yaptığı atıflardan dördünde doğru görüşü verememiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, mezhepler hakkındaki görüşleri ana kaynaklarından gördükten sonra diğer eserleri okumak bizleri hatalı kanaatler edinmekten alıkoyacaktır. Ayrıca tek bir kitaptan bir şeyler öğrenmeye çalışmak pek sağlıklı olmamaktadır, mümkün oldukça ulaşılabilen bütün kaynaklar incelendikten sonra bir neticeye varılmalıdır.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halime ÇALIŞKAN	Numarası 074244031006
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ İslam Hukuku	
	Danışmanı	Prof. Dr. H. Tekin GÖKMENOĞLU	
Tezin İngilizce Adı		Investigation Of The Opinions Of Imam Abu Hanifa In Takiyyüddin Ibn Dakiku'l-Id's Ihkamu'l-ahkam fi serhi Umdeti'l-ahkam	

SUMMARY

Hz. The Prophet (pbuh) after the period of the basic sources of Islamic Law in the Quran and Sunnah in matters of conflict but not how to understand acceptance, interpretation, and especially at the point of classifying the different understandings of the tradition has emerged. During both the broad classification of the hadith must be understood in the narrow sense of the hadith in assessing the current environment is an intense debate. Some degree of health of the hadith scholars set aside provisions tended to be removed by him. Ahl-i hadith in this group, as opposed to the bill and the text of the precedence of the hadith scholars are trained. This polarization, independently of fiqh and hadith, a term trends suggest that. But soon it was understood that seperation would bring more harm than benefits. Because the Islamic sciences building, the hadith and sunnah of the foundations of this building, rising over the body of jurisprudence that it is based. Buildings to collapse without basis, without building on the foundation is doomed to become the ruins.

Our work are the subject of Takiyyuddin Ibn Dakik's book Ihkamu'l-ahkam is an overview of the hadith. Works well given the sectarian views of the hadith of Abu Hanifa attributed to the opinions we have identified and we have investigated the accuracy of the Hanafi sources. Punctuality of the references İbn Dakik made in sixty-nine points, four did not give the right opinion.

As a result, we can say that their main source of sectarian opinions after seeing the works of others to read incorrectly, we will stop you to getting convictions. Moreover, from a single book to try to learn something not very healthy, can be reached fairly after reviewing all the resources should have a conclusion.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	2
EBÛ HANİFE'NİN HADİS VE SÛNNETE BAKIŞI.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKİYYÜDDİN İBN DAKİKÜ'L-İD'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI.....	5
1.2. ESERLERİ.....	7
1.2.1. HADİS İLMİNE DAİR ESERLERİ.....	7
1.2.2. FIKİH İLMİNE DAİR ESERLERİ.....	9
1.2.3. AKÂİD İLMİNE DAİR ESERLERİ.....	10
1.2.4. FIKİH USÛLÜ İLMİNE DAİR ESERLERİ.....	11
1.2.5. DİĞER ESERLERİ.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

İHKÂMÜ'L-AHKÂM FÎ ŞERHİ UMDETİ'L-AHKÂMDA YER ALAN EBÛ HANİFEYE AİT GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ

1.1. TEMİZLİK BÖLÜMÜ.....	13
1.2. NAMAZ BÖLÜMÜ.....	15
1.3. ZEKÂT BÖLÜMÜ.....	24
1.4. ORUÇ BÖLÜMÜ.....	26
1.5. HAC BÖLÜMÜ.....	28
1.6. ALIŞ-VERİŞ BÖLÜMÜ.....	29
1.7. NİKÂH BÖLÜMÜ.....	31
1.8. TALAK BÖLÜMÜ.....	32
1.9. KISAS BÖLÜMÜ.....	33
1.10. HADLER BÖLÜMÜ.....	34
1.11. YEMİNLER VE ADAKLAR BÖLÜMÜ.....	35
1.12. CİHAD BÖLÜMÜ.....	36
1.13. KÖLELER BÖLÜMÜ.....	36
SONUÇ.....	38
KAYNAKÇA.....	39

KISALTMALAR

a. e.	: Aynı eser
a. y.	: Aynı yer
b.	: bin
B. y. y.	: Basım yeri yok
c.c.	: Celle celalühü
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölüm
(s.a.v.)	: Sallallahü aleyhi ve sellem
trc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
tsh	: Tashih

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra İslam Hukukunun temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in kabûlü hususunda ihtilaf olmamakla beraber nasları anlama, yorumlama ve özellikle de hadisleri tasnif noktasında farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Hadislerin tasnifi döneminde gerek geniş gerekse dar anlamda hadislerin anlaşılıp değerlendirilmesi konusunda yoğun bir tartışma ortamı mevcuttur. Birtakım âlimler hadislerin sıhhat derecesini bir kenara bırakarak ondan çıkarılabilecek hükümlere yönelmişlerdir. Ehl-i Hadis içerisinde de bu gruba karşıt olarak hadislerin senet ve metinlerini önceleyen âlimler yetişmiştir. Bu kutuplaşma, bir dönem hadis ile fıkıhın birbirinden bağımsız ilimler olduğunu düşündürmüştür. Ancak çok geçmeden bu ayrışmanın faydadan ziyade zarar getireceği anlaşılmıştır. Zîrâ İslamî ilimler bir bina, hadis ve sünnet bu binanın temeli, fıkıh da bu temelin üstünde yükselen gövdedir. Temele dayanmayan bina çökmeye, üzerinde bina olmayan temel de harabe haline gelmeye mahkûmdur. Bu doğrultuda IV. yüzyıldan itibaren hadis literatürüne iki ayrı te'lif türü girmiştir. Bunlardan biri sahih hadis kaynaklarından derlenen ahkâm hadislerini tahlil eden eserler, diğeri de "el-fetâva'l-hadisiyye" türü kitaplardır. Ahkâm hadislerini ihtiva eden eserler sünen türündeki kitapların daraltılmış halidir. İbnü'l-Carûd ile Kâsım b. Asbağ'ın el-Münteka adlı eserleri, İbnü'l-Harrât'ın el-Ahkâmü's-şer'iyyesi, İbn Hacer el-Askalânî'nin Bülûğu'l-meram'ı, Şevkânî'nin Neylü'l-evtâr'ı bu sahada ilk akla gelen eserlerdir. Çalışmamıza konu edindiğimiz Takiyyüddin İbn Dakîkü'l-İd'in İhkâmü'l-ahkâm da bahsettiğimiz eserler arasındadır.

İhkâmü'l-ahkâm fi şerhi Umdeti'l-ahkâm adlı eserde Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüşleri Hanefî mezhebinde meşhur olan ve ulaşabildiğimiz Hanefî fakihlerin eserlerinden tespit etmeye çalıştık. Serahsî'nin Mebsut, Kâsânî'nin Bedâi'ü's-sanâi', Mevsilî'nin İhtiyar adlı kitapları tahkikte ilk olarak başvurduğumuz kaynaklarımız oldu. Hanefî fıkıhını delilleriyle ve en geniş biçimde ele aldığı için mümkün mertebe Serahsî'nin eserinden yararlandık.

Çalışmamızda İbn Dakîkû'l-Îd'in kitabına aldığı ve Ebû Hanîfe'nin de bu hadisten hüküm çıkardığını belirttiği hadisleri tespit ettik. Daha sonra bu hadislerin Hanefî kaynaklarda kullanılıp kullanılmadığına baktık. Bazı hadislerin metnini Hanefî kitaplarda da bulduk; Bazılarının ise metnine rastlayamasak da hadisten çıkarılan hükme ulaştık.

Eserlerde Ebû Hanîfe'nin görüşü nakledilirken, nakillerin hepsinde "bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür" gibi bir ifade ile görüşleri tespit etmek mümkün olmadığından ve İmâm-ı Âzam'ın görüşlerini mesned alıyor olmalarından mesele hakkında "bizim görüşümüz böyledir" veya "bize göre " şeklindeki ifadeleri Ebû Hanîfe'ye ait bir görüş olarak aldık.

Çalışmamızda amacımız müellifin hadislerden çıkarılan hükümler noktasında Ebû Hanife'ye yaptığı atıflarda ne kadar isabet ettiğini tespit etmektir. Böylece hatalı görüşlerin sadece fûrû' fıkıh eserlerinde değil ahkâm hadislerini ihtiva eden eserlerde de olabileceğini ve dikkatli okunması gerektiğini belirtmiş olacağız.

Dileğimiz, çalışmamızın ilgilenenlere faydalı olması ve daha önemli çalışmalara ön ayak olmasıdır. Çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen değerli hocamız H.Tekin GÖKMENOĞLU'na teşekkür ederiz. Gayret bizden tevfik Allah'tan.

Halime ÇALIŞKAN

Konya 2010

GİRİŞ

Birinci hicrî asrın sonu ile ikinci hicrî asrın başı, hadis tedvîninin başlangıcı kabul edilmekle beraber, asıl hadis eserlerinin ortaya çıkışı, ikinci asrın ilk yarısından sonradır. Tedvin hareketinin başlarında, tıpkı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatta olduğu sırada sahabîlerin ondan duyduklarını art arda yazdıkları gibi, toplanan haberler basit bir sıra ile yazılmıştır. Bu durum kitaplarda aranan bir hadisin bulunmasını zorlaştırdığı gibi hadisin ne amaçla söylendiğini de anlaşılmasız kılmıştır. Bu sebeple kısa bir süre sonra hadislerin çeşitli kategorilerde düzenlendiği farklı türde hadis kitapları yazılmıştır.

Hadisler konu başlığına veya sahabî ismine göre sınıflandırılmışlardır. Hadisleri konularına göre bir araya getiren eserlerde daha çok ahkâm hadislerini görmekteyiz. Ahkâm hadisleri genellikle insanların Allah'a karşı olan kulluk görevleriyle, kendi aralarında birbirlerine karşı olan insanlık görevlerini ve birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen hükümleri içerirler. Kendilerinden amelî hükümlerin çıkarıldığı bu hadisler, amelî hükümlerin kaynağı olan ahkâm âyetleri ile birlikte değerlendirilmiş ve üzerlerinde, daha çok fûrû fıkıh eserlerinde yer alan, derin mütalaalar yapılmıştır. Fakihlerin hükümleri açıklarken delil gösterdikleri hadisler ve onlardan çıkardıkları yorumlar zamanla mezheplerin hadislere genel bakışını ortaya koymuştur.

EBÛ HANÎFE'NİN HADİS VE SÛNNETE BAKIŞI

Ebû Hanîfe Nûman b. Sabit Zûta b. Mah, 80/ 699 yılında Kûfe'de doğmuş, 150/ 767 yılında da Bağdat'ta vefat etmiştir¹. İslamda hukûkî düşüncenin ve ictihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam diye şöhret bulmuştur.

Devrinin seçkin âlimlerinin pek çoğu ile görüşme ve onlardan ilmî yönden faydalanma imkanı bulan Ebû Hanîfe'nin asıl ilmini Kûfe rey ekolünün ustası kabul

¹ **Kehhâle, Ömer Rıza**, Mu'cem'ül-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübi'l-arabiyye, XIV, 104, Beyrut trs.

edilen Hammâd b. Süleyman'dan aldığı bilindir² . Yetiştirdiği öğrencilerin sayısının birkaç bini bulduğu, bunlardan kırkının ictihad edecek dereceye ulaştığı belirtilir. Ebû Hanîfe'nin ilmi, hocası Hammâd'ın aracılığıyla, İbrahim en-Nehâî ve Ebû Amr eş-Şâbî'den dolayısıyla Mesruk b. Ecda', Kadı Şurayh, Esved b. Yezîd ve Alkame b. Kays'tan; Bunların ilimleri de sahabenin en âlimlerinden olan Hz.Ömer, Hz.Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas'tan gelmektedir.

Ebû Hanîfe fikhî meseleleri, geniş tabanlı ictihad şûrası sayılabilecek ders halkasında istişareye açık çeşitli müzakerelerden sonra ortaya çıkan çözümleri talebelerine yazdırdığı için öğrencisi Muhammed b. Hasan'ın (ö. 289) kaleme aldığı Zâhirü'r-Rivâye metinleri, ona isnad edilen ve Hanefîlerce de kendisine ait olduğunda ittifak bulunan görüş ve ictihadları ihtiva eden sağlam kaynaklar olarak değerlendirilir. Ebû Hanîfe'ye doğrudan nisbet edilen eserler ise şunlardır: el-Müsned, el-Fikhü'l-ekber, el-Fikhü'l-ebzat, el-Âlim ve'l-müteallim, er-Risâle, el-Vasiyye, el-Kasîdetü'n-nûmaniyye.

Ebû Hanîfe ilmî müzakerelerin yanı sıra ticaretle de meşgul olması sebebiyle daima hayatın ve fikhî problemlerin içinde bulunmuş, karşılaştığı meseleler veya kendisine yöneltilen sorularla ilgili olarak hayatı boyunca sayısız ictihad yapmıştır. Ancak bunları yazmadığı gibi, ictihad metodunu açıklayan herhangi bir eser de bırakmamıştır. Metodunu açıklayan bir eser bırakmadığı için sıkça eleştirilmiş, çok kıyas yapmakla ve kıyası nassa tercih etmekle suçlanmıştır. Ebû Hanîfe kıyası sıkça kullanmıştır, çünkü yaşadığı bölge birçok karmaşık olayın meydana geldiği bir yerdir³ .

Ebû Hanîfe kendi usûlünü şöyle açıklamıştır "Rasûlullah'tan (s.a.v.) gelen başım üstüne, sahabeden gelenleri seçer birini tercih ederiz; fakat toptan terk etmeyiz. Bunlardan başkasına ait olan hüküm ve ictihadlara gelince biz de onlar gibi ilim adamlarıyız." Başka bir rivayet ise:" Allah'ın kitabındakini alır kabul ederim, onda bulamazsam Rasûlullah'ın (s.a.v.) mûtemed âlimlerce mâlum, meşhur

² **Kehhâle**, a.y.

³ **Uzunpostalcı, Mustafa**, " Ebû Hanîfe", DİA, X, 131-135, İstanbul 1994.

sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam ashâbından dilediğim kimsenin reyini alırım; fakat iş İbrahim, Şâbî, el-Hasen, Atâ gibi zevata gelince ben de onlar gibi ictihad ederim⁴ ." şeklindedir.

Ebû Yusuf'un naklettiğine göre de Ebû Hanîfe kendisine bir mesele sorulduğunda önce talebelerinin bu konuda bildikleri hadisleri ve sahâbi sözünü sorar, bu ders verme usûlüne göre o mesele hakkında nass olup olmadığının araştırılmasının ardından kendi bildiği rivayetleri nakleder, meseleyi değişik yönleriyle ele alır, talebelerinin görüşlerini ayrı ayrı dinler daha sonra da o meseleyi hükme bağlardı. Sorulan konuda bir hadis ve sahâbi görüşü bulunmadığı takdirde kıyas yapar, kıyasın mümkün olmadığı yerde istihsana giderdi⁵ .

Ebû Hanîfe'ye hadiste zayıftır, reyiyile sahih hadisleri reddeder gibi çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Çeşitli mezheplerden tarafsız âlimlerin tahkikatı göstermiştir ki Ebû Hanîfe, hadis ilmi üzerinde meşhur muhaddisler kadar mütehasıs değilse de ictihad şûrasında bu konuda kendisine yardımcı olan hadis hafızları vardır. İctihadında bizzat üstadlarından öğrendiği dört bin kadar hadis kullanmıştır. Bazı hadisleri reddi hususu ise bunların Hz.Peygamber'e (s.a.v.) ait oluşlarında şüphe bulunduğu ve kendisinin hadislerin sıhhatini tespit için ileri sürdüğü şartlara uymadığı içindir. Yoksa sahih hadisleri reddetmek şöyle dursun, mürsel ve zayıf hadisleri dahi kıyasa tercih ederek tatbik etmiştir⁶ .

⁴ **Mekkî, Muvaffak b. Ahmed**, Menâkibü'l-İmam Ebû Hanîfe, I, 74-78, Haydarâbad 1321.

⁵ **Uzunpostalcı**, 135.

⁶ **Karaman, Hayrettin**, İslam Hukuk Tarihi, 73, İstanbul 1989.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKİYYÜDDİN İBN DAKİKÜ'L-İD'İN HAYATI VE ESERLERİ

I. HAYATI

Ebu'l-Feth Takiyyüddîn Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî 25 Şaban Pazar günü 625 (30 Temmuz 1228) tarihinde, bir hac yolculuğu esnasında Yenbu' sahil şehrinde doğdu. Babasının onu kucağına alarak Kâbe'yi tavaf ettiği ve oğlunun ilmiyle âmil bir âlim olması için dua ettiği rivayet edilir⁷.

İlk tahsilini Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kûs şehrinde babası Mecîdüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Vehb'den aldı. Mâlikî âlimi olan babasından Mâlikî fikhını öğrendi ve hadis okudu⁸. Arap dilini Şerafeddîn Muhammed b. Ebu'l-Fazl el-Merasî'den okudu⁹. Daha sonra gittiği Kahirede İzeddîn b. Abdüsselam'dan Şafîî fikhı okudu. Dımeşk'e giderek Bahaeddîn Hibetullah b. Abdullah el-Kıftî, Abdülazim b. Abdülkavî el-Münzirî, Ahmed b. Abdüddâim el-Makdisî gibi birçok âlimden hadis dinledi. Hadisten ziyade fıkıh ilmiyle meşgul olan İbn Dakîkul'îd özellikle Şafîî ve Mâlikî fikhında derinleşti¹⁰. Hadis ve fikhın yanı sıra şer'î ilimlerin hepsinde bilgi sahibi olan İbn Dakîkul'îd çağının âlimlerinin de ittifakıyla devrinin en büyüğü olarak kabul edilmiştir¹¹.

Öğretim faaliyetine Kûsta kendisi için açılan hadis mektebinde başlayan İbn Dakîkul'îd'in öğrencileri arasında Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Adlân, Alaeddîn Ali b. İsmail el-Konevî, Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf el-Gırnatî, Fethüddîn Muhammed b. Seyyidünnas, Kutbuddîn el-Halebî gibi alimler

⁷ **Subkî, Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi**, Tabakâtü's-şafiiyye'l-kebîr (thk. Muhammed Tanâhî, Abdülfettah Muhammed Halevî), VIII, 209, B. y. y. trs.

⁸ **Subkî**, IX, 210.

⁹ İhkâmü'l-ahkâm'ın mukaddimesi.

¹⁰ **Subkî**, a. y. ; **Makrizî, Takiyyüddin**, Mukaffa'l-kebîr (thk. Muhammed Ya'laviyyü), VI, 368, Beyrut 1991.

¹¹ **Şevkânî, Muhammed b. Ali**, Bedrüt-tâlî bi mehâsini men bade'l-karni's-sâbî, III, 229, Beyrut trs.

bulunmaktadır¹² . Kahirede ise Fâziliyye, Kâmiliiyye ve Sâlihiyye Medreselerinde dersler verdi¹³ .

Aklî ve naklî ilimlere olan derin vukûfu yanında ahlak ve yaşayışıyla da örnek olan İbn Dakîkul'îd, kaynaklarda "şeyhülislam, hüccetülislam" gibi sıfatlarla anılmakta, hadis hafızı ve müctehid olduğu belirtilmektedir¹⁴ . Takiyyüddîn es-Subkî onun hakkında "mutlak müctehid" tabirini kullanmakta¹⁵ , VII. yüzyılın müctehidlerinden olduğu konusunda hocalarının görüş birliği içinde bulunduğunu kaydetmektedir¹⁶ . Talebesi İbn Seyyidü'n-nas da hocasının, her yüzyılın başında dini tecdid için gönderilen âlimlerden biri olduğunu söyler¹⁷ .

İbn Dakîkul'îd ileri bir yaşta Şafî kâdı'l-kudâtlığına getirilmiştir. Daha önce birçok defa yapılan kadılık tekliflerini reddettiği, ancak bu son defa reddederse ehil olmayan iki kişiden birinin bu göreve getirilmesinin muhtemel olduğu hususunda ikna edilince dinen vacip ve zaruri olduğu için görevi kabul ettiği belirtilmektedir. Kadı olduktan sonra kendisine ipek bir hil'at verildi fakat o bunun yün ile değiştirilmesini istedi ve kadılık görevi boyunca yün hil'at giymiştir. İbn Dakîkul'îd kadı olduğu dönemde himayesinde çalışanlara karşı son derece müşfik davranmış ve yardımcı olmuştur. Yönetimin bazı uygulamalarından rahatsız olarak zaman zaman istifa etse de razı edilerek tekrar görevini sürdürmesi sağlanmıştır¹⁸ .

Kaynaklarda İbn Dakîkul'îd'in herhangi bir tarikata intisabından söz edilmezken keramet ve keşif sahibi olduğu kaydedilir. Gecelerini ilim ve ibadetle geçirdiği hatta bazı geceler bir veya iki cildi mütalaa ettiği belirtilir. Onun geceleri Kur'ân-i Kerîm okurken bazı âyetleri defalarca tekrar ettiği özellikle de " Sûr'a üfürüldüğü zaman, işte o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak, ne de

¹² **Makrizî**, a. y.

¹³ İhkâmü'l-ahkâm'ın mukaddimesi.

¹⁴ **Makrizî**, VI, 367.

¹⁵ **Subkî**, VIII, 204.

¹⁶ **Subkî**, VIII, 209.

¹⁷ **Safedî**, **Salahaddin Halil b. Aybek**, Kitâbü'l-vâfi bi'l-vefeyât, IV, 197, Beyrut 2004.

¹⁸ **Subkî**, VIII, 212; **Makrizî**, VI, 371; **Safedî**, IV, 194; **Suyûtî**, **Celâleddin Abdurrahman**, Hüsnü'l-muhâdara fî tarihi Mısır ve'l-Kahire (thk. Mahmud Ebu'l-Fazl İbrahim), II, 168, B. y. y. 1967.

birbirlerini arayıp soracaklardır." mealindeki âyet geldiği zaman güneş doğuncaya kadar tekrar tekrar okuduğu söylenmektedir¹⁹ .

İbn Dakîkû'l-Îd 11 Safer 702 (5 Ekim 1302) tarihinde vefat etmiş, bir Cuma günü Halîl çarşısında namazı kılınmış ve Kahire'de bir mezarlığa defnedilmiştir²⁰ .

II. ESERLERİ

Takiyyüddin İbn Dakîk, hadis, akaid, fıkıh ve fıkıh usûlü alanlarında eserler vermiştir. Arap diline hakimiyetiyle de bilinen müellifin, çeşitli mecmualardan derlenerek neşredilmiş, şiirleri de mevcuttur.

A. HADİS İLMİNE DAİR ESERLERİ

İbn Dakîk üçü ahkâm hadislerine dair olmak üzere hadis alanında toplam sekiz eser vermiştir.

- el- İmam fi ma'rifeti ehâdîsi'l- ahkâm

Müellifin isnadlı hadis kitaplarından seçerek ahkâm hadislerini topladığı bir eserdir. İbn Hacer eserin yirmi, Safedî ise yirmi beş ciltten oluştuğunu söyler²¹ . Bugün elimizdeki eser müellifin hayattayken temize çekebildiği kısmından ibarettir. İbn Hacer el-Askalânî, bazı görüşlerinden dolayı İbn Dakîkul'îd'in hoşlanmadığı Hanbelî Mes'ud b. Ahmed el-Harisî'nin bu eserin müsveddelerini ele geçirip imha ettiğini söyler²² .

¹⁹ Subkî, VIII, 211.

²⁰ İhkâmü'l-ahkâm'ın mukaddimesi.

²¹ Safedî, IV, 193; İbn Hacer el-Askalânî, Muhammed b. Ali b. Ahmed, Dürerü'l-kâmine fî eyâni'l-ma'eti's-sâmine, IV, 92, Beyrut trs.

²² İbn Hacer , V, 117.

İbn Rüşeyd, hocasının bu kitabı yazarken hadis ve hadis ilimleri konusunda daha önce yazılıp da ulaşabildiği bütün eserlerden faydalandığını kendisine söylediğini belirtir²³ . Edfevî ise el-İmâm'ın naklî bilgiler, aklî kâideler, ahlâkî öğütler, mantık ve dilbilgisi konuları, hadis ilmine dair bilgiler ve tarihi anektodlar içermesi yönüyle İbn Dakîkul'îd'in ilimdeki derinliğini gösterdiğini ifade eder²⁴ .

- el-İlmâm bi ehadîsi'l-ahkâm

el-İlmâm'ın muhtasarı mahiyetindedir. Hadis imamlarının biri tarafından tezkiye edilen ravilerin rivayet ettiği ve hadis hafızlarınca veya müctehid fakihlerce sahih sayılan hadisleri ihtiva etmektedir²⁵ . Daha ziyade kolay hadislerin toplandığı iki ciltlik eserde İbn Dakîk, o güne kadar duyulmamış konulara temas etmiş, özellikle de istinbat noktasında görüşlerini beyan etmiştir²⁶ .

Müellif daha sonra el-İlmâm üzerine "el-İlmâm fi şerhi'l-Elmâm" diye geniş bir şerh yazmaya başlamış fakat tamamlayamamıştır²⁷ .

- İhkâmü'l-ahkâm şerhu Umdeti'l-ahkâm

Cemmâilî'nin ahkâm hadislerine dair kitabının şerhi olan eser İbn Dakîkü'l-İd'in öğrencisi İmâdüddin b. el-Esîr el-Halebî'nin (ö. 699/ 1299) imlası yoluyla meydana gelmiştir²⁸ . Açık bir dile ve düzgün bir tertibe sahip olan eserde önce hadis, sahabî raviden verilmekte daha sonra hadisle ilgili söylenenler ve bu hadise dayandırılan konular sıralanmaktadır. Hadisin manası ile birlikte, fakihlerin hadisten çıkarılan hükümlerle ilgili görüşleri ve bu görüşlerine dayanak teşkil eden delilleri de belirtilmektedir. İbn Dakîkul'îd bazı noktalarda, nahiv ve usul konularına da değinerek, güçlü delillerle kendi görüşünü savunurken karşıt görüşleri de reddetmektedir.

²³ **Takiyyüddin İbn Dakîk**, İktirah fî beyâni'l-ıstılah, 114, Beyrut 1996.

²⁴ **İbn Dakîk**, a. e. , 113; **Makrizî**, VI, 369.

²⁵ **İbn Dakîk**, a. e. , 112; İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm, I, 17-18, Riyad 1994.

²⁶ **İbn Hacer**, IV, 92.

²⁷ **Kettânî, Muhammed b. Ca'fer**, Hadis Literatürü (trc. Yusuf Özbek), 383, İstanbul 1994.

²⁸ **İbn Dakîk**, a. e. , 111; **Subkî**, VIII, 212.

İhkâm'ın Emir es-San'ânî'ye ait "el-Udde" isimli bir haşiyesi bulunmaktadır²⁹ .

- el-İktirâh fî beyâni'l-ıstılâh ve mâ üdife ilâ zâlike mine'l-ehâdîsi'l-ma'dûde mine's-sıhah

Eserin muhtevası bazı hadis terimleri, hadis tahammül ve rivayeti, muhaddisin ve hadis yazımının âdâbı, ravilerin durumu gibi konulardan oluşmaktadır. Eserin bir kısmı ise farklı kriterlere göre sahih sayılan hadislere ayrılmıştır. Müellif hadisleri her biri kırkar hadisten oluşan yedi bölüme ayırmıştır.

- Şerhu'l-erbaîne hadîse'n-Nevevî

Nevevî'nin (ö. 676/ 1277) eserindeki hadislerde de gizli kalan manaları ortaya koymaktadır. Birçok kez basılan kitabın bir baskısı da Mısırda Mektebetü Münîriyye'den çıkmıştır³⁰ .

- Erbaüne hadîsen tûsâ'ıyyete'l-isnat

Müellifin kendi hadislerinden oluşan bir eseridir. Bir nüshası Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye'de bulunmaktadır³¹ .

- Erbaüne fi'r-rivâyeti an Rabbi'l-Âlemîn³²

- Tabakâtü'l-huffâz³³

B. AKÂİD İLMİNE DAİR ESERLERİ

Müellifin en aza sayıda eser verdiği alandır ancak eserlerinin hacimli olması muhtemeldir.

²⁹ **Baktır, Mustafa**, "Emir es-San'ânî", DİA, XI, 144, İstanbul 1995.

³⁰ **İbn Dakîk**, a. e. , 112.

³¹ **İbn Dakîk**, a. e. , 116.

³² **Bağdatlı İsmail Paşa**, İzâhü'l-meknûn fi'z-zeyl alâ keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn (tsh. Şerafeddin Yaltkaya, Rifat Bilge), I, 53, İstanbul 1972.

³³ **İbn Dakîk**, a. y.

- Akîdetü İbn Dakîkü'l-İd

İbnü'l-İmâd bu eseri "el-İktirâh fi usûlü'd-din" diye isimlendirmiştir³⁴.

- Risâletü fi şe'ni ehli'z-zimme³⁵

C. FIKİH İLMİNE DAİR ESERLERİ

Hadis alanından sonra İbn Dakîk'in en çok eser verdiği alan fıkhıdır. Önce Mâlikî iken daha sonra Şafîî mezhebini tercih eden müellif, eserlerinde her iki mezhebin görüşlerine de yer vermiştir.

- Tuhfetü'l-lebîb fi şerhi't-Takrîb

Ebû Şucâ' el-İsfehânî'nin eserine yapılmış bir şerh olup Şafîî fıkhında muhtasar bir eser niteliğindedir³⁶. İki ciltten oluşan eserin birinci cildi Süleymaniye Kütüphanesinde diğeri ise Berlin'de bir kütüphanede bulunmaktadır³⁷.

- Allaka şerhan alâ Muhtasar

Tebrîzî ismiyle bilinen Muzaffer b. Ebî Muhammed b. İsmail'in (ö. 621) Gazzâlî'nin Vecizini özetlediği eserine yapılmış bir şerhdır³⁸.

- el-İmlâ' alâ Mukaddime

İbn Dakîkü'l-İd bu eseriyle ilgili olarak Abdülhak el-İşbilî'nin Ahkamu's-suğra'sının mukaddimesinde kendisinin yazdığını yerlere işaret ettiğini söyler³⁹.

³⁴ İbn Dakîk, a. y.

³⁵ İbn Dakîk, a. y.

³⁶ Subkî, VI, 15.

³⁷ İbn Dakîk, a. e. , 117.

³⁸ İbn Dakîk, a. y.

³⁹ İbn Dakîk, a. e. , 16.

- Şerhu'l-Umde fi furûi's-şaffî

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî'nin (ö. 507) eseri üzerine yapılmış bir şerhtir⁴⁰.

- Şerhu'l-uyûnu'l-mesâil fi nusûsi's-şaffî

Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Sehl el-Farisî'nin (ö. 350) eseri üzerine yapılmış bir şerhdur⁴¹.

- Şerhu'l-Kitabi İbn Hacîb fi'l-fıkhi'l-maliki⁴²

D. FIKIH USÛLÜ İLMİNE DAİR ESERLERİ

Takiyyüddin İbn Dakîk bazı eserlerinin ölümünden sonra ortaya çıkarılmasını istemiştir. Bunun sebebi muhtemelen toplumda hâkim olan mezhep taassubudur. Bu durum onun icthad yanlısı ve taklide karşı son derece katı bir tavra sahip olduğunu göstermektedir.

- Şerhu Mukaddimetü'l-Mutarizzî fi usûli'l-fıkh⁴³

- Şerhu İnvânü'l-visûl fi usûli'l-fıkh

Müellif bu eserinde fıkıh ilminin henüz başında olanların fikhî hükümleri anlayabilmeleri için bir takım açıklamalar yaptığını, konuları kısaca özetlediğini ve özellikle delillere temas ettiğini belirtir⁴⁴. Eser on varaktan oluştuğu bilinmektedir⁴⁵.

- Alaka alâ Kitâbü'l-Mahsûl

⁴⁰ Bağdath İsmail Paşa, Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin (tsh. Mahmut Kemal İnal, Avni Aktuç), II, 140, İstanbul 1955.

⁴¹ Bağdath İsmail Paşa, İzâhü'l-meknûn, II, 1188.

⁴² İbn Dakîk, a. e. , 118.

⁴³ Bağdath İsmail Paşa, Hediyyetü'l-ârifin, a. y.

⁴⁴ İbn Dakîk, a. e. , 119.

⁴⁵ Bağdath İsmail Paşa, İzâhü'l-meknûn, II, 1176.

Fahrüddin Râzî'nin (ö. 606/ 1209) eseri üzerine yazılmıştır⁴⁶.

- **et-Teşdîd fi'r-red alâ galâti't-taklîd**⁴⁷

E. DİĞER ESERLERİ

Bir gecede bir cilt ortaya çıkarabilecek kadar uzun ve derin mütalaalarda bulunan İbn Dakîk'in ilmî bir amaç gütmekten yazdığı çalışmaları da vardır.

- **İktinâsü's-sevanih**

Edfevî müellifin bu eserinde eşyanın bilinmeyenlerini, duyulmamış konuları kapsamlı bir şekilde ortaya koyarak çok faydalı bilgiler sunduğunu belirtir⁴⁸.

- **el-Emâlî**

Kûstaki dârü'l-hadiste ders verdiği sırada yazdığı hadislerden oluşan bir eserdir⁴⁹.

- **Dîvan**

İbn Dakîk'ül-Îd'in Kûsta verdiği vaazlarından oluşan bir eseridir⁵⁰.

⁴⁶ İbn Dakîk, a. e. , 120.

⁴⁷ İbn Dakîk, a. y.

⁴⁸ İbn Dakîk, a. y.

⁴⁹ İbn Dakîk, a. y.

⁵⁰ İbn Dakîk, a. y.

İKİNCİ BÖLÜM

İHKÂMÜ'L-AHKÂM FÎ ŞERHİ UMDETİ'L-AHKÂMDA YER ALAN EBÛ HANÎFE'YE AİT GÖRÜŞLERİN TAHKİKİ

I. TEMİZLİK BÖLÜMÜ

1) **İbn Dakîk:** " Hanefîlere göre kulleteyn miktarından fazla olsa bile akmayan durgun su necistir⁵¹ ."

" Alanı 10'a 10 arşından daha küçük olan durgun suya necaset karışırsa o suyla abdest alınmaz. Akan suya necaset karışırsa tadı, rengi ve kokusunda bir değişiklik olmadığı müddetçe o suyla abdest alınır⁵² ."

2) **İbn Dakîk:** " Ebû Hanîfe'ye göre köpeğin su içtiği/ yaladığı kabı 3 kez yıkamak yeterlidir⁵³ ."

" Köpeğin su içtiği/ yaladığı kabın yıkanması necaseti gidermek içindir, ibadet amacı yoktur. Necaseti gidermek için de su ile 3 kez yıkamak yeterlidir⁵⁴ . Yedi kez yıkanmasını söyleyenler varsa da bunun vacip olmadığı icma ile sabittir⁵⁵ ."

3) **İbn Dakîk:** " Ebû Hanîfe'ye göre hadiste geçen "ellerini bir defa ileri geri yaptı" lafzı diğer uzuvların tekrar tekrar yıkandığı gibi başın da tekrar tekrar mesh edildiğine delildir⁵⁶ ."

"...başlarınızı mesh edin..." ayetindeki emir mutlak ve tekrarı gerektirmez⁵⁷ . Hanefî mezhebinde meshte teslis mekruhtur⁵⁸ . Hanefîlere göre

⁵¹ **Takiyyüddin İbn Dakîk, Muhammed b. Ali b. Vehb,** İhkâmü'l-ahkâm fî şerhi Umdeti'l-ahkâm, 31, Ürdün 2003.

⁵² **Mevsilî, Abdullah b. Mahmud ,** İhtiyar li't-te'lîli'l-Muhtar, I, 14, Beyrut 1975.

⁵³ **İbn Dakîk,** İhkâmü'l-ahkâm , 34.

⁵⁴ **Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed,** Mabsut, I, 49, Beyrut 1398.

⁵⁵ **Kâsânî, Alaeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd,** Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi', I, 87, Beyrut 1986.

⁵⁶ **İbn Dakîk,** İhkâmü'l-ahkâm , 40.

başın meshinde sünnet olan bir suyla bir kez meshetmektir. El-Mücerred'de Ebû Hanîfe'den "bir suyla üç kere" rivayeti vardır⁵⁹ ."

4) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.) elbisesindeki çocuk idrarını yıkayarak temizlemiştir⁶⁰ ."

" Elbiseden pislik, sıkınca sıkılan her temiz sıvıyla yok edilir. Ancak sıkıldığında çıkmayan sıvıların durumu farklıdır. Elbisenin dokuları onları emer. Bu yüzden onunla pislik yok edilemediği gibi belki de artar⁶¹ ."

5) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre gusül alırken mazmaza ve istinşak vaciptir. Ayakların yıkanması da en sona, abdest tamamlanmadan hemen öncesine bırakılır⁶² ."

"Gusülde tüm bedeni yıkamak esas olduğundan ağız ve burnun tamamen yıkanabilmesi için mazmaza ve istinşak vaciptir⁶³ . Gusülde ayaklar kirli suyun biriktiği yerde durduğu için ayakların yıkanması abdestin sonuna ertelenir. Ancak ayaklar bir tahta veya taş üzerinde olursa ertelemeye gerek yoktur⁶⁴ ."

6) İbn Dakîk: " Ebû Han'ife'ye göre meni necistir ve elbiseye bulaşan meni yaş ise yıkayarak; kuru ise ovalayarak temizlenir⁶⁵ ."

"Meni, bedenden çıkmasıyla guslü gerektiren bir şey olduğu için hayız kanı gibi necistir. Ayrıca meninin çıkış yeri pisliklerin çıkış yeri olduğu için kendisi bizzat necis olmasa bile çıkış yerine itibarla necis olur⁶⁶ ."

⁵⁷ **Kâsânî**, I, 4.

⁵⁸ **Kâsânî**, I, 122.

⁵⁹ **Serahsî**, I, 7.

⁶⁰ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 57.

⁶¹ **Serahsî**, I, 96.

⁶² **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 64.

⁶³ **Kâsânî**, I, 34.

⁶⁴ **Mergnânî**, **Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr**, Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî, I, 16, Beyrut trs; **Serahsî**, I, 45.

⁶⁵ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 67.

"Meni yaş ise sadece yıkamakla temizlenir, kurumuş meni ise ovalandığı takdirde, kıyasa göre, temizlenmiş olmaz. Çünkü meni kan gibidir, yıkamadıkça temizlenmez. Ancak istihsanen "kuru meni ovarak temizlenir" hükmü verilir⁶⁷ ."

7) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre teyemmümde kolları dirseklere kadar meshetmek gerekir⁶⁸ ."

" Hanefî âlimlerimizin benimsediği görüş teyemmümü dirseklere kadar yapmaktır. Teyemmüm abdestin bedelidir. Abdestte kollar dirseklere kadar yıkanmaktadır. Teyemmüm de bunun gibidir⁶⁹ ."

" Ebû Hanîfe: Teyemmüm ilki yüzü, ikincisi elleri dirseklere kadar mesh etmek üzere iki vuruştur⁷⁰ ."

8) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre kadın mümeyyiz olsun olmasın âdet günlerinde namazı bırakır⁷¹ ."

" Hayızlı kadının namazı sâkıt olur⁷² ."

II. NAMAZ BÖLÜMÜ

9) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir⁷³ ."

" Biz Hanefîlere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfâr), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan (tağlîs) daha faziletlidir⁷⁴ ."

⁶⁶ Serahsî, I, 81.

⁶⁷ Merginânî, I, 34-35; Serahsî, I, 82.

⁶⁸ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 72.

⁶⁹ Serahsî, I, 107.

⁷⁰ Kâsânî, I, 46.

⁷¹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 76.

⁷² Mevsilî, I, 27.

⁷³ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 81.

10) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe salât-ı vusta' nın ikinci namazı olduğu görüşünü benimsemiştir⁷⁵ ."

Hadisin Hanefî kaynaklardaki tercümesi: " Bizi ikinci namazından alıkoydular. Allah onların kabirlerine ve karınlarına ateş doldursun⁷⁶ ." şeklindedir. Buradan salât-ı vustayı ikinci namazı olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

11) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre hadis umum ifade etmektedir ve sabah namazından sonra güneş doğuncaya; ikinci namazından sonra da güneş batıncaya kadar hiçbir namaz kılınmaz⁷⁷ ."

" Bu iki vakitte farz namaz kılmak caizdir. Cenaze namazı ve tilavet secdesi de caizdir. Yasak, sadece nafil namazlarla sınırlıdır. Bilindiği gibi bu iki vakitte o vaktin farzları kılınabilmektedir. Diğer farzlar da böyledir. Tavaftan sonra kılınan iki rekât ve tahiyetü'l-mescit namazı gibi, kulların kendi fiillerinden kaynaklanan nedenlerle kılınan namazlar biz Hanefîlere göre bu vakitlerde kılınmaz. Nezredilmiş (adanmış) olan namaz da bu iki vakitte kılınmaz. Çünkü adağın vacip olması kıldan kaynaklanan bir nedendir. Bu, nafil namaza ve iki rekâtlık tavaf namazına benzer ."⁷⁸

12) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre ikâmet cümleleri de ezanda olduğu gibi ikişer defa okunur⁷⁹ ."

" İkâmet biz Hanefîlere göre ezan gibi ikişer ikişerdir⁸⁰ ."

13) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre diğer namazlarda olduğu gibi sabah namazında da vakit girmeden ezan okunmaz⁸¹ ."

⁷⁴ Serahsî, I, 145.

⁷⁵ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 85.

⁷⁶ Serahsî, II, 48.

⁷⁷ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 92.

⁷⁸ Serahsî, I, 153.

⁷⁹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 104.

⁸⁰ Serahsî, I, 129.

" Müezzîn namazın vakti girmeden ezanı okumaz⁸² . Ezan, namaz vaktinin girdiğine işarettir. Ezanın vakti kılınacak namazın vaktidir ve namaz vakti girmedikçe ezan okumak caiz değildir⁸³ ."

14) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre nafîle namazdan sonra farz namaz kılmak uygun değildir⁸⁴ ."

" Bize göre nafîlenin peşinden farz kılmak caiz değildir⁸⁵ ."

15) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe namazda tahrim için mücerred ta'zimi yeterli görüyor. Namazda otururken ayakların konumu ile ilgili açıklamanın erkeklerin oturuş biçimini tarif ettiğini söylüyor. Ayrıca Ebû Hanîfe'ye göre namazı sonlandıran selam değil teşehhüttür⁸⁶ ."

" Ebû Hanîfe'ye göre namaza tesbih, tehlil ve tahmid ile başlamak geçerlidir. Zaten farz olan da ta'zim yolu ile Allah'ı zikretmektir. Kişi "لج مللا" veya "مظع مللا" derse farz yerine gelmiştir. Ama "ربك مللا" lafzı hakkında gelen rivayetlerle amel etmek gerekir. Hatta tekbiri güzel söyleyebilen kişinin başka lafızla namaza başlaması mekruh olur. Lakin farz, delille sabit olandır⁸⁷ ."

16) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre hadiste geçen " Sol ayağını uzatır, sağ ayağını dikerdi" ibaresi erkeklerin namazdaki oturuş şekillerine işaret temektedir⁸⁸ ."

" Hadiste geçen şeklin dışındaki rivayetler yaşlılık sebebiyle özür haline aittir. Kadınlara gelince onların namazda teverruk (Ayakları bir taraftan çıkararak kalçalar yere gelecek şekilde oturmak) şeklinde oturmaları gerekir⁸⁹ ."

⁸¹ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 107.

⁸² **Mevsilî**, I, 43.

⁸³ **Kâsânî**, I, 152-154.

⁸⁴ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 116.

⁸⁵ **Kâsânî**, I, 143.

⁸⁶ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 121.

⁸⁷ **Serahsî**, I, 36.

⁸⁸ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 123.

17) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre namazı sonlandıran selam değil teşehhüttür⁹⁰ ."

" Peygamber Efendimiz (s.a.v.) İbn Mesûd'a teşehhütü öğretirken şöyle buyurmuştur: "Bunu söylediğin veya yaptığın zaman namazın tamamlanmıştır. Kalkmak istersen kalkarsın, oturmak istersen oturursun⁹¹ ." Selam namaz kılanın insanlara bir hitabıdır. Onu namaz esnasında kasten yapsa namazı bozulur. Namazın farzlarından olan bir şey ise namazı bozucu değildir⁹² ."

" İmamın secdeden kalktıktan sonra teşehhüd miktarı oturmasıyla namaz tamamlanmış olur⁹³ ."

18) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre iftitah tekbiri hariç namaz içerisindeki tekbirlerde eller kaldırılmaz⁹⁴ ."

" Hanefîler Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) "Eller ancak yedi yerde kaldırılır: Namaza başlarken, bayramlarda, vitirdeki kunutta⁹⁵ ." hadisini delil olarak iftidah tekbirinin dışında tekbirlerde ellerini kaldırmazlar⁹⁶ ."

19) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre iftitah tekbirinde eller kulak hizasına kadar kaldırılmalıdır⁹⁷ ."

" Hanefîlere göre sünnet olan, ellerini başparmakları kulak yumuşağı, parmak uçları da kulağın diğer kısmı hizasına gelinceye kadar kaldırmaktır⁹⁸ ."

⁸⁹ Serahsî, I, 25; Mevsilî, I, 53.

⁹⁰ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 123.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 422; Ebû Davud, Salât 182.

⁹² Serahsî, I, 126.

⁹³ Kâsânî, I, 113.

⁹⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 124.

⁹⁵ Ebû Şeybe, Ebî Bekr Abdullah b. Muhammed, Musannef, I, 214, Beyrut 2006; Zeylâî, Cemaleddin Ebî Muhammed Abdullah b. Yusuf, Nasbu'r-râye li ehâdîsi'l-Hidâye, I, 292, Beyrut 1987; Heysemî, Hâfız Nurettin Ali b. Ebî Bekr, Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid, III, 534, Beyrut 1967.

⁹⁶ Serahsî, I, 14.

⁹⁷ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 124.

20) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre alını yere değdirmeksizin burun üzerine secde etmek yeterlidir⁹⁹ ."

" Alınını yere koymadan sadece burnu üzerin secde ederse Ebû Hanîfe'ye göre caizdir. Ama mekruh olur¹⁰⁰ ." Emrolunan secde yüz üzerine yapılan secdedir. Yüzün ortası burundur. Öyleyse kişi burun üzerine secde etmekle emre uymuş olur. Burun alının bir ucudur. Alın kemiği üçgendir. Alının uçlarından biri üzerine secde etmek, diğer taraf üzerine secde gibidir. Çünkü burun secde yeridir. Hatta alında bir özür olsa, secdeyi burun üzerine yapmak gerekir."

21) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre namazların birinci ve üçüncü rekâtlarında secdeden ayağa (kıyam) kalkarken kısa bir süre oturmak (celse) mübahdır¹⁰¹ ."

" Namazın birinci rekâtından ikinciye veya üçüncüden dördüncüye kalkarken bir an oturmak yoktur. Eğer burada hafif bir oturuş (ka'de) olsaydı, secdeden ka'deye ondan da kıyama tekbirle geçiş olması gerekirdi. Yine ikinci ve dördüncü rekâttan sonraki ka'delerde olduğu gibi, sünnette bildirilen ona özgü bir zikir bulunurdu. İnsanlar yaşlılık veya şişmanlık sebebiyle hızlı kalkmakta zorlanırlar ve biraz yavaş kalkabilirler. Rasulullah (s.a.v.) da bu oturuşu, yaşlılık nedeniyle özürden dolayı yapmıştır¹⁰² ."

22) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre namazda imam besmeleyi gizli okur, açıktan okumaz¹⁰³ ."

" Besmeleyi gizlice çekmek bizim görüşümüzdür¹⁰⁴ ."

⁹⁸ Serahsî, I, 11.

⁹⁹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 126.

¹⁰⁰ Serahsî, I, 34-35.

¹⁰¹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 130.

¹⁰² Kâsânî, I, 211; Serahsî, I, 23.

¹⁰³ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 142.

¹⁰⁴ Serahsî, I, 15.

23) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre namazda unutarak konuşmak namazı bozar¹⁰⁵ ."

" Bir kimse namazda iken unutarak, kasten veya yanlışlıkla konuşursa namazı yeniden kılar¹⁰⁶ ."

24) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre selam ile sehiv secdesi arasında konuşan kişinin namazı batıl olur¹⁰⁷ ."

" Bize göre yanılma secdesi selamdan sonra yapılır ve selam ile secde arasında konuşulmamalıdır¹⁰⁸ ."

25) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre kişi, güneş doğuyor olduğu halde, sabah namazını kılmadığını hatırlasa o an namazını kılabilir¹⁰⁹ ."

" Sabah namazının vakti, ufukta yayılan fecrin doğmasından güneşin doğuşuna kadardır. Buna göre bir kişi sabah namazını kılarken güneş doğsa biz Hanefîlere göre namazı bozulur¹¹⁰ ."

26) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre nafile namaz kılanın farz namaz kılana uyması caizdir. Fakat bunun tersi caiz değildir¹¹¹ ."

" Farz kılanın nafile kılana uyması biz Hanefilere göre geçerli değildir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "İmam kefildir" buyuruyor. Bu imamın namazının cemaatin namazını içine aldığı anlamına gelir. Ayrıca bir şeye kefil olmak ondan daha üstün olma durumunda caizdir. Daha aşağı olması durumunda caiz değildir. Çünkü farz, namazın aslını ve niteliğini kapsar. Nafile ise namazın aslını kapsar. İmam farz kıldığında onun namazı kendisine uyanın namazını ve fazlasını içerir. Bu

¹⁰⁵ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 145.

¹⁰⁶ **Serahsî**, I, 170.

¹⁰⁷ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 145, 146, 147.

¹⁰⁸ **Mevsilî**, I, 72; **Serahsî**, I, 220; **Kâsânî**, I, 172.

¹⁰⁹ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 157.

¹¹⁰ **Serahsî**, I, 44, 152.

¹¹¹ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 158.

yüzden nafile kılan farz kılana uyabilir. İmamın nafile kılması durumunda ise onun namazı, kendisine uyanın namazının kapsadığı şeyi içermez. Bu nedenle farz kılının nafile kılana uyması, kuvvetli olanı zayıf bir temel üzerine bina etmek olur ki bu geçerli olmaz¹¹² ."

27) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre teşehhüde sahih olan İbn Mes'ud'dan gelen rivayettir¹¹³ ."

" Teşehhüd, İbn Mes'ud'un rivayet ettiği şekildedir¹¹⁴ . Biz Hanefiler, İbn Mes'ud'un teşehhüdünü Rasûlullah'dan (s.a.v.) nakli ve kaydı güzel ve güvenli olduğu için aldık¹¹⁵ ."

28) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre gece namazı tek rekât olarak kılınmaz. Tek rekâtlık namaz olamayacağı için bazı durumlarda diğer namazlar kısaltılırken sabah ve akşam namazları kısaltılmamıştır¹¹⁶ ."

" Namazın kısaltılması yolculuk esnasında öğle, ikindi ve yatsı namazları için söz konusudur. Çünkü namazı kısaltmak onun yarısını düşürmekten ibarettir. Yolculuk nedeniyle yarısı düşürülen namazın diğer yarısı tam bir namaz olarak kalmalıdır. Sabah namazında bu mümkün olmaz. Çünkü yarısı düşürüldükten sonra geriye bir rekât kalmaktadır. Bu da tam bir namaz değildir. Herhangi bir namazda bir rekâtla yetinmek caiz olsaydı, sabah namazının yolculuk nedeniyle tek rekât kılınması gerekirdi. Akşam namazı da böyledir. Onda da kısaltma yapıldıktan sonra geriye tam bir namaz kalmamaktadır. Dolayısıyla ona da kısaltma etki etmez¹¹⁷ ."

¹¹² Serahsî, I, 136-137.

¹¹³ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 163.

¹¹⁴ Mevsilî, I, 53.

¹¹⁵ Serahsî, I, 28.

¹¹⁶ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 170.

¹¹⁷ Serahsî, I, 164, 248.

29) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe ve ashabına göre namazların cem'i yalnızca Arafat ve Müzdelife'de söz konusudur. Bunun sebebi de hac menasığı olmasındandır, yolculuk değildir¹¹⁸ ."

" Bize göre Peygamber 'in (s.a.v.) uygulaması olan Arafat'ta öğle ile ikindiye, Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cem etmenin dışında namazlar cem edilemez. Hac görevini yapan kimse Arafat'ta öğle ve ikindi nazmını birleştirerek her iki namazı da öğlenin vaktinde kılar. Müzdelife'de ise akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek yatsının vaktinde kılar. Rasûlullah'ın (s.a.v.) hac ibadetini rivayet eden herkes bu hususta ittifak etmiştir. Nasıl ki her bir nazmın dinen belirlenmiş bir vakti olduğu için yatsı ile sabah, sabah ile öğle birleştirilemiyorsa, öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları da birleştirilemez. Namazların birleştirildiği yönünde rivayet edilen haberler, vakit bakımından değil, görünüşte (cem-i sûrî/ fiili olarak) birleştirmedir. Yolculuk, yağmur gibi durumlarda namazları cem etmek caiz değildir. Bize göre namazları vaktinde kılmak kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Namazları erteleyerek vakti dışında kılmak ise büyük günahlardandır¹¹⁹ ."

30) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre hutbeyi dinlemek vacip olduğu için imam hutbeye çıktıktan sonra namaz kılınmaz. Bu görüşünü de Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) " İmam hutbede iken yanındakine sus demen dahi lağvıdır " hadisine dayandırır. Zîrâ, sessizliği sağlamak amacıyla da olsa, kısacık bir süreliğine hutbeyi dinlememek yasaklandığına göre bundan daha uzun sürecek olan iki rekatlık sünnet namazın hutbe esnasında yasak olacağı aşikardır¹²⁰ ."

" İmam hutbe için minbere çıkınca, onun çıkması namazı keser. Öyle ki imamın çıkmasından sonra namaza başlamak mekruhtur. Namazda olanın da namazı bitirmesi gerekir. İmam hutbedeyken namaz kılmak hutbeyi dinlemeye

¹¹⁸ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 176.

¹¹⁹ **Kâsânî**, I, 126-127; **Serahsî**, I, 149.

¹²⁰ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 179.

engel olur. Sünnet olan tahiyatü'l-mescit sebebiyle farz olan hutbeyi terk etmek caiz değildir¹²¹ ."

31) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre güneş tutulması namazından (küsûf) sonra hutbe yoktur¹²² ."

" Güneş tutulması namazından sonra güneş tamamen açılıncaya kadar dua ile meşgul olunur¹²³ ."

32) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre yağmur duası (istisga') namazında namaz kılınmaz, sadece dua edilir¹²⁴ ."

" İstisga' bir namaz değil duadır. İnsanlar sadece dua etmek için toplanırlar¹²⁵ ."

33) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre korku namazında imam selamı verdikten sonra birinci ve ikinci grup ayrı ayrı gelir ve kılamadıkları rekâtı kılarlar¹²⁶ ."

" Biz Hanefîlere göre bu hadisin yorumu şöyledir; Her grup Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber bir rekât kılmışlardır. Ayrıca tek başlarına da diğer rekâtı kılmışlardır. Eğer herkes namazını tamamlayıncaya kadar selam vermeden beklemiş olsaydı cemaat namazını imamdan önce bitirmiş olurdu. Bu ise hiçbir şekilde caiz değildir¹²⁷ ."

34) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre gıyâben cenaze namazı kılınmaz¹²⁸ ."

¹²¹ Serahsî, II, 29; Kâsânî, I, 263-264.

¹²² İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 190.

¹²³ Serahsî, II, 75; Kâsânî, I, 280.

¹²⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 192.

¹²⁵ Serahsî, II, 76-77; Kâsânî, I, 282; Mevsîlî, I, 71.

¹²⁶ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 194.

¹²⁷ Serahsî, II, 46-47.

¹²⁸ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 197.

" Hanefî âlimleri göz önünde olmayan bir cenazenin gıyâbî olarak namazının kılınamayacağını söylemişlerdir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) Necâşî'nin cenaze namazını kılması olayında da ortada olmayan bir cenazenin namazının kılınması söz konusu değildir. O esnada yeryüzü dürülmüş, yani Necâşî'nin naşı ile arada mesafe kalmamıştır. Bu durum Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) hastır¹²⁹ ."

35) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre ihramlı iken ölen kimseye ayrı bir muamele yapılmaz. Çünkü teklifin mahalli olan hayatın sona ermesiyle ibadet de sona erer¹³⁰ ."

" Hanefîlere göre ihramlı olmayana yapılan işlemler, ihramlı hacıya da yapılır. Çünkü onun ihramı ölümü ile kesilmiştir¹³¹ ."

III. ZEKÂT BÖLÜMÜ

36) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre nisab miktarı malı olup da zekât vermeyen kişiden zorla zekât alınır¹³² ."

" Zekât memuru, koşulları gerçekleştiği zaman, zekât borçlusu müslümandan zekât alır¹³³ ."

37) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre toprak mahsüllerinin azına da çoğuna da öşür düşer¹³⁴ ."

¹²⁹ Serahsî, II, 67.

¹³⁰ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 199.

¹³¹ Serahsî, II, 53.

¹³² İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 204.

¹³³ Serahsî, II, 199.

¹³⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 205.

" Ebû Hanîfe'nin kuralı şudur: Verim alma kastıyla ekilen her mahsülde öşür vardır. Tarladan elde edilen ürünün azına da çoğuna da öşür gerekir. Konuyla ilgili hadisler genel anlamı olduğu için bunlarda nisab aranmaz¹³⁵ ."

38) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre atın zekâtı vardır. Bir görüşüne göre atlar karışık olur (erkek- dişi) ve çoğalırsa zekât vardır. Bu durumda kişi muhayyerdir. İsterse sayıyı esas alır ve her bir at için bir dinar; İsterse kıymeti esas alır ve her iki yüz dirhem için beş dirhem zekât verir¹³⁶ ."

" Atların erkeği ve dişisi bir arada bulunursa Ebû Hanîfe'ye göre zekât vermek gereklidir. Atların sahibi isterse her at için bir dinar verir, isterse atların değerlerini hesaplayarak her iki yüz dirhem (gümüş) karşılığında beş dirhem zekât verir. Bunun, değerleri birbirlerine yakın olması nedeniyle Arap atlarında olduğu söylenmiştir. Ama bizim (Türklerin) atlarımızda atlara değer biçilir. Her iki yüz dirhem (gümüş) için beş dirhem (gümüş) verilir¹³⁷ . Atın kendisinden değil değerinden zekât alınır. Bunun nedeni, fakir hakkının bu şekilde daha iyi gerçekleşeceğidir. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre atın eti yenmez. Atların tamamının dişi olması durumunda Ebû Hanîfe'den Tahâvî'nin zikrettiği iki rivayet vardır: Birinde zekât gerekmez demiştir. Çünkü nemanın anlamı üreme olmasıdır. Bu ise tamamı dişi olan atlarda gerçekleşmez. Diğer rivayette ise zekât vermek gerekir demiştir. Çünkü üreme yoluyla artmanın meydana gelmesi için erkek bir atın ödünç olarak bulunması mümkündür. Tamamı erkek olan atlarda Zâhirü'r-rivayeye göre zekât vermek gerekmez. Çünkü üreme sadece bunlarla meydana gelmez. Atların yıl geçmesiyle değerleri de artmaz. Diğer hayvanlarda bu tersinedir. Atlarda yağ bulunması (besiye alınması) da bir şey ifade etmez. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre at yenmez. Bundan dolayı nema bulunmadığından zekât gerekmez demiştir¹³⁸ ."

¹³⁵ Serahsî, III, 2-3; Kâsânî, II, 59.

¹³⁶ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 205.

¹³⁷ Serahsî, II, 188.

¹³⁸ Serahsî, II, 189.

39) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre malın kıymeti de zekât olarak verilebilir¹³⁹ ."

" Zekât veren zekâtını malının cinsinden olmayan maldan verebilir¹⁴⁰ . Zekât vermek için mala değer biçme esnasında fakirlerin yararı gözetilmelidir. Mal sahibi hangisi fakirlerin yararına ise o maldan zekâtını verir¹⁴¹ ."

IV. ORUÇ BÖLÜMÜ

40) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre fitır sadakası kişi başı yarım sa' buğdaydır. Bir sa'ın ölçüsü ise sekiz ratldır¹⁴² ."

" Fitır sadakası yarım sa' buğday veya buğday unudur." ¹⁴³

41) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre unutarak yiyip içme orucu ifsad etmez, kazayı gerektirmez¹⁴⁴ ."

" Ebû Hanîfe'nin el-Câmiu's-sağîr'de söylediğine göre kıyasen, farz oruç esnasında unutarak yiyip içme kazayı gerektirir. O şöyle der: İnsanların sözü yani onların rivayet ettikleri hadis veya insanların " Ebû Hanîfe hadise muhalefet etti" demeleri olmasaydı, bu oruç kaza edilmelidir derdim. Kıyasın açıklaması şudur: İster unutarak, ister kasten olsun yemek ile orucun unsuru (imsak) yok olur. Unsursuz da ibadetin yerine getirilmesi düşünülemez. Unutmak hayız ve hastalık gibi bir özürdür. Özür ise yerine getirilememe durumunda kazanın farz oluşuna engel değildir¹⁴⁵ ."

¹³⁹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 208.

¹⁴⁰ Serahsî, II, 203.

¹⁴¹ Serahsî, II, 191.

¹⁴² İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 210-211.

¹⁴³ Mevsilî, I, 123.

¹⁴⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 214.

¹⁴⁵ Serahsî, III, 65.

42) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre oruçlu iken kocasına yaklaşan kadına kefaret gerekir¹⁴⁶ ."

" Ramazanda gündüzün cinsel ilişkide bulunan erkeğe kefaret gerektiği gibi, rızası ile olduğu takdirde kadına da gerekir. Bu konuda Hanefîlerin delili " Ramazanda bile bile orucunu bozana, zihar yapana gereken şey gerekir." hadisidir. Hadisteki "kim" anlamına gelen "نم" edatı hem erkekleri hem de kadınları kapsamına alır. Bundan, kefareti gerektiren nedenin, tam bir suç olan oruç bozma olduğu anlaşılıyor. Bu neden, erkek tarafında gerçekleştiği gibi, kadın tarafında da gerçekleşir. O durumda zina nedeniyle kadına ceza gerektiği gibi, kefaret de gerekir. Bununla anlaşılmalı oluyor ki, kadının cinsel ilişkiye imkân vermesi tam bir fiildir. Çünkü noksan bir fiille ceza gerekmez. Peygamber'in (s.a.v.) sadece erkeğe ait kefareti açıklaması ikisinin de kefareti aynı olduğu içindir¹⁴⁷ ."

43) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe bir gece îtikaf adayan için oruç gerekmez, çünkü orucun vakti gece değil gündüzdür görüşüne katılmıyor ve îtikaf için orucun şart olduğunu söylüyor¹⁴⁸ ."

" Biz Hanefîlere göre oruç vacip olan îtikafın koşullarından biridir. Koşullar imkân ölçüsünde sabit olur. Geceleyin orucu koşul koyma imkânı yoktur. Bu özür nedeniyle gece oruç tutma koşulu düşer. Geceler gündüzlere tabi kılınır¹⁴⁹ ."

V. HAC BÖLÜMÜ

44) İbn Dakîk: " Hanefî kitaplarında ihramlının öldürebileceği hayvanlar beş ile sınırlandırılmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre aslanın, kaplanın ve bunlar gibi diğer yırtıcı hayvanların öldürülmesi caiz değildir¹⁵⁰ ."

¹⁴⁶ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 218.

¹⁴⁷ Serahsî, III, 72.

¹⁴⁸ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 233.

¹⁴⁹ Serahsî, III, 116; Kâsânî, III, 109.

" İhramlı yırtıcı bir hayvanı öldürse, ilk defa hücum edip eziyet veren yırtıcı hayvan ise, ona hiçbir ceza yoktur. İhramlı hadiste geçen beş hayvan dışındaki eti yenmeyen yırtıcı hayvanlardan birini, bu yırtıcı hayvan kendisine hücum etmeden öldürecek olursa, biz Hanefîlere göre ona ceza gerekir¹⁵¹ ."

45) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre ihramlı iken başını hitmî ile yıkayan kişi için fidye gerekir¹⁵² ."

" İhramlı kişi başını ve sakalını güzel kokulu hitmî otu ile yıkarsa, Ebû Hanîfe'ye göre ceza kurbanı gerekir. Hitmî güzel kokulardandır. Çünkü onun pek hoş olmasa da bir kokusu vardır. Ayrıca bu otun kokusu böceklerin ölmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla her iki anlamda da tam bir ihram suçu işlenmiş olmaktadır. Bunun için ceza kurbanı gerekir¹⁵³ ."

46) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre ihramlının şeytan taşlamadan önce tıraş olması yasaktır. Böyle yapılırsa tıraş iki tehallütten önce gerçekleşmiş olur¹⁵⁴ ."

" Bir kimsenin şeytan taşlamadan önce tıraş olması veya kıran haccına niyet edenin şeytan taşlamadan önce kurban kesmesi, ya da kurban kesmeden önce tıraş olması gibi, hac fiillerinden birini diğerinden önce yapması durumunda Ebû Hanîfe'ye göre ceza kurbanı gerekir. Bir ibadetin bir zamanla sınırlanması bir yerle sınırlanması gibidir. Hac ibadeti de ancak belirli bir zamanda ve belirli bir yerde yapılabilir¹⁵⁵ ."

¹⁵⁰ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 246.

¹⁵¹ Serahsî, IV, 90-91.

¹⁵² İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 257.

¹⁵³ Serahsî, IV, 125; Kâsânî, II, 191.

¹⁵⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 261.

¹⁵⁵ Serahsî, IV, 42.

47) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre Peygamber Efendimizi'in (s.a.v.) Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cem' etmesi yolculuk sebebiyle değil hac menasiki olmasındandır¹⁵⁶ ."

" Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hac menasiki sebebiyle Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cem' etmiştir. Bundan başka yağmur veya yolculuk gibi sebeplerle namazlar cem' edilmez¹⁵⁷ ."

IV. ALIŞ-VERİŞ BÖLÜMÜ

48) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe akitlerde tarafların birbirlerinden ayrılana kadar meclis muhayyerliği ile muhayyer oldukları görüşünü reddeder¹⁵⁸ ."

" Karşılıklı mal değişimine dayanan bir akdin bağlayıcı olması, akit yapanların rızalarının tamam olmasına dayanır ve icap ve kabulden sonra akit kesinlik kazanır. Alıcı malı teslim alınca ona sahip olur. Artık meclisten ayrılmadan önce de, ayrıldıktan sonra da taraflardan birisinin kendi başına akti bozma yetkileri kalmamıştır. Çünkü rızanın tamamlanmasını engellemede, akit yapanların mecliste kalmaya devam etmelerinin etkisi yoktur. Bize göre meclis muhayyerliği yoktur¹⁵⁹ ."

49) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre yalnızca akarın kabzdan önce satışı caizdir, diğer malların değildir." ¹⁶⁰

" Menkul malın kabzdan önce satışı caiz değildir, akarın caizdir. Ebû Hanîfe'ye göre taşınmaz malın teslim almadan önce satışı, taşınır malın teslim

¹⁵⁶ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 264.

¹⁵⁷ **Kâsânî**, I, 126-127.

¹⁵⁸ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 269.

¹⁵⁹ **Serahsî**, XIII, 156-157; **Kâsânî**, V, 228.

¹⁶⁰ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 284.

aldıktan sonra satışı gibidir. Dolayısıyla taşınır malın teslim aldıktan sonra satışı caiz olduğu gibi taşınmazın teslim alınmadan satışı da caizdir¹⁶¹ ."

50) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre selem aktinde (paranın peşin malın veresiye olduğu alış- veriş) malın belirlenecek ileriki bir vakitte teslim alınması gerekir. Mal akit esnasında teslim alınırca, bu selem değil normal bir alış-veriş olur¹⁶² ."

"Ebû Hanîfe'ye göre selem aktinin caiz olmasının şartlarından biri de vadenin belirlenmesidir¹⁶³ ."

51) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre kişi malını satar ve alıcı henüz malın karşılığını vermeden iflas eder veya ölürse satıcı her iki durumda da malını almaya geri dönmez¹⁶⁴ ."

" Eğer alıcı, satıcının muhayyerliği devam ediyorken malı izinsiz alır ve sonra da iflas ederse satıcı o malda herkesten çok hak sahibidir. Satıcının malını geri alma hakkı vardır¹⁶⁵ ."

52) İbn Dakîk: "Hanefîlere göre köpeğin kusmuğuna dönmesi haramlıkla nitelendirilemez. Çünkü o mükellef değildir. Buradaki benzetme kişinin bağışladığına geri dönmesinin şer'an mekruh olduğunu gösterir¹⁶⁶ ."

" Kusulan şeye dönmek nasıl haramsa yapılan bağıştan dönmek de haramdır. Yapılan bağıştan vazgeçmenin helal olmayışı şeklindeki hüküm dindarlık ve kişilik sahibi olmak bakımındandır. Köpeğin yaptığı bir şey haramlıkla değil ancak çirkinlik ve iğrençlikle nitelendirilebilir. Zaten biz de bunu kabul ediyoruz¹⁶⁷ ."

¹⁶¹ Serahsî, XIII, 9.

¹⁶² İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 285.

¹⁶³ Serahsî, XII, 124.

¹⁶⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 292.

¹⁶⁵ Serahsî, XIII, 197-198; Kâsânî, V, 252.

¹⁶⁶ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 296.

¹⁶⁷ Serahsî, XII, 53-54; Kâsânî, VI, 128.

V. NİKÂH BÖLÜMÜ

53) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre evlenmek, nafîle ibadetten alıkoyduğu gerekçesiyle , evlenmemekten daha faziletlidir. Ebû Hanîfe'ye göre nikâhta tercih maslâhata göredir. Kişi ancak sahih bir maksat için evlenmeyebilir. Ruhbanlık için evlenmemek ise yasaktır¹⁶⁸ ."

" Nikâh farz veya vaciptir. Çünkü farzları ve sünnetleri yerine getiriyor ve evli olmak, nafîlelerden alıkoyduğu için evlenmemekten daha evladır. Ayrıca nikâha bağlı olan namusun korunması, kadının geçiminin temin edilmesi, neslin devamı gibi maslâhatlar nafîle ibadete tercih edilir¹⁶⁹ ."

54) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre bülüğa ermiş bekâr kimse evlenmeye zorlanamaz¹⁷⁰ ."

" Babası veya kızın velilerinden herhangi birinin kızın rızası olmadan onu evlendirme hakları yoktur. Nikâhta kızın rızası şarttır¹⁷¹ ."

55) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre bir kadın, efendisiyle evlenmesi şartıyla azad edilirse bu şart iptal olur. Kadının özgürlüğü karşılığında efendisiyle evlenme mecburiyeti yoktur¹⁷² ."

"Efendi, âzad etmesi mehir sayılmak üzere kendisiyle evlenmesi koşuluyla câriyesini âzad etse de, câriye (bunu kabul edip) efendisiyle evlense, mehr-i misil alır. Çünkü özgür kılmak, köleliği kaldırmaktır. O da mehir olmaya uygun değildir¹⁷³ ."

¹⁶⁸ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 304.

¹⁶⁹ **Kâsânî**, II, 229.

¹⁷⁰ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 308.

¹⁷¹ **Serahsî**, IV, 196.

¹⁷² **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 311.

¹⁷³ **Serahsî**, V, 106.

56) İbn Dakîk: "Ebû Hanife'ye göre mehrin en azı 10 dirhemdir¹⁷⁴ ."

" Hanefîlere göre mehrin en azı on dirhem gümüş veya gümüş ağırlıklı karışık (mağşuş) paradır. Kadınla değeri on dirhem etmeyen bir miktar eşya veya birkaç dirhem vermek üzere evlenirse koca bunu on dirheme tamamlar¹⁷⁵ ."

VI. TALÂK BÖLÜMÜ

57) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre bâinenin iddet içerisinde kocasının evinde oturma ve nafaka alma hakkı vardır¹⁷⁶ ."

" Kesin boşamada (bâin talak), iddet devam ettiği sürece kadının biz Hanefîlere göre evde oturma ve nafaka hakkı vardır¹⁷⁷ ."

58) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre Üsame b. Zeyd'in nesebi ile ilgili ileri geri konuşmaların olduğu bir ortamda bir neseb uzmanının Üsame ile Zeyd'in ayakları arasındaki benzerliğe bakarak onların aynı nesepten olduğunu söylemesi üzerine Peygamber' in (s.a.v.) sevinmesi neseb uzmanına itibar ettiğini gösterir¹⁷⁸ ."

" Rasûlüllah'ın (s.a.v.) neseb ilmini bilen kişinin (kâif) sözüne sevinmesi, bu ilmi bilenlerin görüşünün neseb konusunda delil olacağını göstermektedir. Diğer yandan neseb ilmini bilen kimse aradaki benzerliğe baktığı için davalarda da benzerliğe bakılır¹⁷⁹ ."

VII. KISAS BÖLÜMÜ

¹⁷⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 311.

¹⁷⁵ Serahsî, V, 80; Kâsânî, II, 275-276.

¹⁷⁶ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 315.

¹⁷⁷ Serahsî, V, 201.

¹⁷⁸ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 324.

¹⁷⁹ Serahsî, XVII, 69.

59) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre kadın irtidâdı sebebiyle öldürülmez. Erkek ise önce yalnız bırakılır, sonra irtidadından vazgeçmesi teklif edilerek hapsedilir. Bu konudaki en meşhur görüşü ise erkeği bundan sakındırmak için ta'zîr edilmesidir¹⁸⁰ ."

" Hanefî âlimlerine göre, dinden çıkan bir kadın öldürülmez, hapsedilir. Yeniden İslam'a dönmesi için zorlanır. Dinden çıkanlar kendilerine İslam daveti ulaşan kâfirlere benzer. Çağrının yenilenmesi güzeldir ancak yerine göre çağrı yapılmadan öldürülmeleri de güzeldir¹⁸¹ ."

60) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre maktûlün yanında yara bere cinsinden bir şey ve kan yoksa kasâme yapılmaz, yara bere olursa kasâme sabit olur; Yara olmaksızın yalnızca kan bulunursa bakılır, kan maktûlün burnundan gelmişse kasâme yapılmaz, ağzından veya kulağından gelmişse yapılır¹⁸² ."

" Biz Hanefîlere göre öldürülmüş kişi (maktul), üzerinde cinayet izi bulunan ölüdür. Üzerinde iz yoksa onun için kasâme ve diyet gerekmez. Bu kişi kendi kendine ölmüş demektir. Bir kimse, yaralama olmaksızın, bedeninden veya burun gibi kan çıkan bir organından kan çıkmış olduğu halde ölü olarak bulunsa öldürülmüş sayılmaz. Dolayısıyla böyle birisi için kasâme gerekmez. Fakat âdeten yaralanmadan kanın çıkmadığı, kulak gibi bir organdan kan çıkmışsa, bu bir öldürme olayıdır ve kasâme gerekir¹⁸³ ."

61) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye kasâme de öncelikle iddia sahibinin yeminine itibar eder¹⁸⁴ ."

" Meşhur bir hadiste Peygamber (s.a.v.) : Kasâmenin dışında, delil iddia sahibinin, yemin de inkâr edenin görevidir" buyurmuştur¹⁸⁵ . Bu istisna kasâmede

¹⁸⁰ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 330.

¹⁸¹ Serahsî, X, 108, 120.

¹⁸² İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 332.

¹⁸³ Serahsî, XXVI, 114.

¹⁸⁴ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 332.

¹⁸⁵ Zeylâî, IV, 126.

yeminin davacıya ait olduğu konusunda açık delildir. Yemin ederse onun doğru söylediği tercih edilir. İddia ettiği şeyi hak eder. O da kısastır¹⁸⁶ ."

62) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre kısas sadece kılıçla yapılır, başka bir yöntem kullanılmaz¹⁸⁷ ."

" Kısas ancak kılıçla yapılır. Kısasın hem gerekliliği ancak kılıçla öldürmede, hem de uygulanışı sadece kılıçladır¹⁸⁸ ."

VIII. HADLER BÖLÜMÜ

63) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre zina cezasının sabit olması için zina suçunun dört kez ikrarı şarttır¹⁸⁹ ."

" Bize göre zina haddi dört ayrı mecliste dört defa ikrar edilmedikçe bir defa ikrar etmekle uygulanmaz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) birinci, ikinci ve üçüncü defada ondan yüz çevirmiş, dördüncü defada hüküm vermiştir. Sayı, ikrarın koşullarından olmasa ondan yüz çeviremezdi¹⁹⁰ ."

64) İbn Dakîk: "Hanefî mezhebine göre kişinin muhsan olabilmesi için müslüman olması şarttır¹⁹¹ ."

" Müslüman bir kimse ancak özgür ve müslüman kadınla cinsel temasta bulunduğu muhsan olur. Bir kimse yahudi veya hıristiyan bir kadın ile nikâhla gerdeğe girerse Ebû Hanîfe'ye göre muhsan olmaz¹⁹² ."

¹⁸⁶ Serahsî, XXVI, 108.

¹⁸⁷ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 334.

¹⁸⁸ Serahsî, XXVI, 122.

¹⁸⁹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 343.

¹⁹⁰ Serahsî, VIII, 91-92; Kâsânî, VII, 47.

¹⁹¹ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 344.

¹⁹² Serahsî, V, 146.

65) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe'ye göre hırsızın on dirhem ve üzerinde mal çaldığı takdirde eli kesilir. Kıymetlendirme gümüş üzerinden yapılır. Hanefîler hadisteki dörtte bir dinar ve üzeri hırsızlıklarda elin kesileceği şeklindeki ölçünün zannî ve tahminî olduğu görüşündedirler. Hadis hırsızın elinin kesilmesi konusunda kesin delildir¹⁹³ ."

" Hırsız on dirhem etmeyen bir dinar veya bir miskal altın çalsa eli kesilmez. Çünkü cezayı gerektiren miktarın on dirhem olarak belirleneceğinin delili vardır. Ölçü olarak belirlenmeyen şeyler, değer bakımından, ölçü olarak belirlenen şey yerine konur. Çalınan malın değeri, cezayı gerektiren miktara varmadığında el kesmenin koşulu oluşmaz¹⁹⁴ ."

VIII. YEMİNLER VE ADAKLAR BÖLÜMÜ

66) İbn Dakîk: "Ebû Hanîfe'ye göre bir kişinin nikâh akdi olmasa bile talağına itibar edilir¹⁹⁵ ."

" Evleneceğim ilk kadın boştur diyen kişi, bir kadınla evlense bu kadın, evlendiği zaman boş olur¹⁹⁶ ."

67) İbn Dakîk: "Hanefîlere göre at eti yemek tahrîmen mekruhtur¹⁹⁷ ."

" Ebû Hanîfe'ye göre at eti yemek mekruhtur. Ebû Hanife: Bazı âlimler at etine izin vermektedirler. Ama onu yemek bana pek hoş gelmiyor." demiştir. Bu ifadeden kerahetin tenzihi olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁸ ."

¹⁹³ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 345-346.

¹⁹⁴ Serahsî, VIII, 179.

¹⁹⁵ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 354.

¹⁹⁶ Serahsî, VI, 132.

¹⁹⁷ İbn Dakîk, İhkâmü'l-ahkâm, 364.

¹⁹⁸ Serahsî, XI, 233.

X. CİHAD BÖLÜMÜ

68) İbn Dakîk: " Hanefîlere göre ganimetten atlı için iki, yaya için bir hisse vardır¹⁹⁹ ."

" Komutan ganimeti paylaştırırken Ebû Hanîfe'ye göre atlıya iki yayaya bir pay verir. Irak fakihlerinin görüşü böyledir²⁰⁰ ."

XI. KÖLELER BÖLÜMÜ

69) İbn Dakîk: " Ebû Hanîfe köle azadında bölünebilmeyi kabul eder²⁰¹ ."

" Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre özgürlük tecezzîyi kâbildir. Ortaklardan biri köle üzerindeki hissesini azâd etse yalnızca özgür kılanın payı özgür kılınmış, diğer ortağın payı ise mülkiyetinde kalmıştır²⁰² ."

¹⁹⁹ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 381.

²⁰⁰ **Serahsî**, X, 41.

²⁰¹ **İbn Dakîk**, İhkâmü'l-ahkâm, 391.

²⁰² **Serahsî**, VII, 107.

SONUÇ

Tahkîkini yaptığımız kitapta 427 ahkâm hadisini incelemiş bulunmaktayız. Elimizdeki eser ahkâm hadislerini ihtiva ediyor olsa da hadislerden sonra ki değerlendirmelerinde mezhepler arası mukayeseye yer vermiştir. Takiyyüddin İbn Dakîk her hadisten sonra yaptığı değerlendirmelerinde yeri geldikçe dört mezhebe de atıfta bulunmuştur. Önce Mâlikî sonra Şaffî olan müellifimiz, Şaffî mezhebinin görüşünü zikrederken karşıt görüş olarak da Hanefilere yer vermiştir. Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine yapılan atıflar ise, diğerlerine göre, sayıca daha azdır.

Çalışmamız neticesinde, İhkâmü'l-Ahkâm'da Ebû Hanîfe'ye yapılan altmış dokuz atıftan altmış beşinin isabetli olduğunu gördük. Takiyyüddin İbn Dakîk ikisi namaz bölümünde, ikisi alış-verişler bölümünde olmak üzere dört noktada isabetli görüşü verememiştir. Bu veriler bize eserin Ebû Hanîfe'ye yapılan atıflarla ilgili yaklaşık yüzde altı oranında bir başarıya sahip olduğunu göstermektedir. Müellifimiz, Ebû Hanîfe'ye göre sabah namazından sonra güneş doğuncaya ve ikindi nazmından sonra güneş batıncaya kadar hiçbir nazmın kılınamayacağını ifade etmiştir; Ancak Hanefilere göre bu vakitlerdeki namz yasağı sadece nafilelerle sınırlıdır. Yine bir başka yerde İbn Dakîk, Ebû Hanîfe'ye göre güneş doğarken sabah nazmı kılınabileceğini söylemiştir; Oysaki Hanefilere göre kişi sabah namazı kılarken güneş doğsa namazı bozular. İhkâmü'l-ahkâmda Ebû Hanîfe'nin alış-veriş aktinden sonra satıcıya malının karşılığını vermeden alıcının ölmesi veya iflası halinde satıcının malını geri alamayacağını söylediği belirtilir; Fakat Hanefî kaynaklarda her iki durumda da satıcının malını geri alabileceği görüşü vardır. İbn Dakîk hibe ile ilgili isabetsiz atfında Ebû Hanîfe'nin hibeden rücûyu mekruh saydığını söylerken, Hanefiler bunu haram olarak nitelendirmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, mezhepler hakkındaki görüşleri ana kaynaklarından gördükten sonra diğer eserleri okumak bizleri hatalı

kanaatler edinmekten alıkoyacaktır. Ayrıca tek bir kitaptan bir şeyler öğrenmeye çalışmak pek sağlıklı olmamaktadır, mümkün oldukça ulaşılabilen bütün kaynaklar incelendikten sonra bir neticeye varılmalıdır.

KAYNAKÇA

BAĞDATLI, İsmail Paşa (ö. 1920), *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (tsh. Mahmut Kemal İnal/ Avni Aktuç), İstanbul 1955, I-II; *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyl ala keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (tsh. Şerafettin Yaltkaya/ Rifat Bilge), 2. Bsk., İstanbul 1972, I-II.

BAKTIR, Mustafa, "Emir es-San'ânî", *DİA*, 11/144, İstanbul, 1995.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. Eş'as b. İshak b. Beşîr es-Sicistânî (ö. 275/ 889), *Sünen*, İstanbul 1992, I-V.

EBÛ ŞEYBE, Ebî Bekr Abdullah b. Muhammed (ö. 235/ 849), *Musannef*, Beyrut 2006, I-XXVI.

HEYSEMÎ, Nurettin Ali b. Ebî Bekr (ö. 807/ 1404), *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Beyrut 1967, I-X.

İBN DAKÎK, Muhammed b. Ali b. Vehb (ö. 702/ 1302), *İhkâmü'l-Ahkâm fî şerhi Umdeti'l-Ahkâm*, Ürdün 2003; *el-İlmâm bi ehâdîsi'l-ahkâm*, Riyad, 1994, I-II; *İktirah fî beyâni'l-ıstılah*, Beyrut 1996.

İBN HACER el- ASKALÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 852/ 1448), *Dürerü'l-kâmine fi eyâni'l-ma'eti's-sâmine*, 4. Bsk., Beyrut, trs (Dârü'l-Ceyl), I-III.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/ 855), *Müsned*, Kahire 1313, I-VI.

KARAMAN, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989.

KÂSÂNÎ, Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, (ö.587/ 1191) *Bedâiü's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 2. Bsk., Beyrut 1986, I-VII.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, (ö. 1905/ 1987), *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut, trs. (Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî), I-XV.

KETTANÎ, Muhammed b. Cafer, (ö. 1345), *Hadis literatürü* (trc. Yusuf Özbek), İstanbul 1994.

MAKRİZÎ, Takiyyüddin (ö. 845/ 1441), *Mukaffa'l-kebîr* (thk. Muhammed Ya'laviyyü), Beyrut 1991, I-VIII.

MEKKÎ, Muvaffak b. Ahmed (ö. 568/ 1172), *Menâkibü'l-İmam Ebû Hanîfe*, Haydarâbad 1321.

MERGINÂNÎ, Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr (ö. 593/ 1197), *el-Hidaye şerhu Bidâyetü'l-Mübtedî*, Beyrut, trs (Dâru'l-Erkam), I-IV.

MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud, (ö. 683/ 1284), *el-İhtiyar li't-talîli'l-Muhtar*, 3. Bsk., Beyrut 1975, I-IV.

SAFEDÎ, Salahaddin Halil b. Aybek (ö. 964/ 1367), *Kitâbü'l-vâfi bi'l-vefeyât*, Beyrut, 2004, I-XXX.

SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/ 1090), *Mebcut*, Beyrut 1398, I-XXX.

SUBKÎ, Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi (ö. 771/ 1369), *Tabakâtü's-şafiyye'l-kebîr* (thk. Muhammed Tanahî/ Abdülfettah Muhammed Halevî), Bsm. y. y. , trs, I-X.

SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman (ö. 911/ 1505), *Hüsni'l-muhâdara fi tarihi Mısır ve'l-Kahire* (thk. Mahmud Ebu'l-Fazl İbrahim), Bsm. y. y. 1967, I-II.

ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali (ö. 1250/ 1834), *el-Bedrü't-tâlî bi mehâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, Beyrut, trs (Dâru'l-Ma'rife), I-II.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, "Ebû Hanîfe", DİA, 10/131, İstanbul, 1994.

ZEYLÂÎ, Cemaleddin Ebî Muhammed Abdullah b. Yusuf (ö. 762/ 1360), *Nasbu'r-
raye li ehâdîsi'l-Hidâye*, Beyrut 1987, I-IV.